

A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység.*

Írta: *dr. Imre Sándor*, paedagogiumi tanár.

1. Most a nemzeti jövő gondolatának kell uralkodnia mindenben. Nem veszítjük el az érdeklődést az egyes tudományok elvont kérdései iránt, még jobban izgatnak bennünket az emberi élet és a világ nagy kérdései, de most a közvetlen feladatok foglalnak el, a nemzet sorsa követeli minden embernek teljes erejét és jóakarátát. A közélet mindenik szervét abból a szempontból nézzük: mit parancsol ma nekünk arra nézve a jelen éber megfigyelése, a múlt igazságos bírálata, a jövő eshetőségeinek előrelátó mérlegelése. A háború és az iskola kérdését is így kell felfognunk. Nem elég azt keresnünk: miképpen vihetnénk be a' napi munkába egyet-mást a mostani idők eseményeiből és tanulásaiból, ha-

* E felolvasás gondolatait a szerző már több dolgozatában tárgyalta vagy érintette; a következő jegyzetekben ezekre utal.

nem sokkal tágabban azt kell néznünk: hogyan állíthatjuk az iskolát, sőt az egész nevelést a most kiderülő, nemzeti feladatok szolgálatába.*

A nemzet sorsa és az iskola kölcsönösen hat egymásra; a nemzet sorsának alakulásában részes az iskola, az iskola alakulásában részes a nemzet állapota. Mindkét irányban közre hatnak más tényezők is: a nemzet sorsa nem egyedül az iskolán fordul meg, az iskola tevékenységét pedig nem az adott helyzet irányítja legerősebben. A társadalom életében sokféle hatás fonódik össze; egy-egy rész munkásai tudják, hogy nem hathatnak korlátlanul, de azért természetes, hogy ilyen korszakban mégis azt veszik számba: mit tehetnének, ha erejüket teljesen kifejthetnék. A hivatásos nevelőkre nézve ez a kérdés annál fontosabb, mert nagyon sok jelenségből mindnyájan meggyőződhetnek most, hogy nem egyedül ők a nemzet tagjainak nevelői. Itt-ott ugyan dicsekvő hangon emlegették, hogy a hadsereg önfeláldozó küzdelme, a társadalom sok tagjának áldozatkész, itthoni tevékenysége a nevelésünk eredménye; ez azonban meggondolatlan beszéd, mert akkor az uzsorásokat és csaló szállítókat, a hadi segély dologtalan élvezőit és a zavarosban halászó többieket is magunknak kell felrónunk. Sokkal igazabb és a jövőre nézve üd-

* V. ö. *Köznevelésünk és a háború* (Magyar Paedagogia 1914).

vösebb azt állapítanunk meg, amit már régen panaszolunk, s amit az ország némely vidékének szomorú eseményei most keservesen bizonyítanak, hogy iskoláink munkája a nemzet helyzetére nem volt kellő tekintettel, a nevelés felelőtlen, néha öntudatlan, sokszor nagyon is céltudatos más tényezőit nem tartotta szemmel és nem ellen-súlyozta eléggé s általában mi, a magyar nemzet, mindmáig sem az iskola erejét nem fejtettük ki teljesen a nemzet érdekében, sem a nevelés sok-féle tényezőjének a közös célra való irányítását komolyan meg nem kíséreltük.

A mai időnek ez a legfőbb nevelésügyi tanulsága. Ezt szélnek eresztenünk nem szabad, mert ebből ered az a legfőbb követelmény is, hogy már most ezen változtassunk: tegyük a nevelés irányítójává a nemzeti jövőt, amit akarunk s amitől tartunk.

S hogy mit akarunk és mitől tartunk, arra világosan felel a háború első napjai multán mindenütt örvendezve hangoztatott vélemény, hogy a nemzet egységes. Nem vitatom, nem volt-e ebben a megállapításban tévedés akkor, vagy nem más-e a helyzet ma. A nevelés mai feladatát keresve reám itt csak az tartozik, hogy lehet közöttünk eltérés az egység mostani mértékének felfogásában, fogalmának értelmezésében, de abban nincsen kétség, hogy a nemzet egységét ma cél-ként látjuk magunk előtt. Nem azt kívánjuk csupán, hogy ez az egység a különböző részek vezetőinek ajakán hangozzék s a tömegben csak

egy-egy fellobbanásban nyilvánuljon. Azt akarjuk, hogy jóban, rosszban egyaránt megmaradjon, majd a béke idején is állandóan hasson, valamennyien természetesnek találjuk és nemzedékről-nemzedékre tovább származtassuk. A nemzeti egység csak akkor értékes, ha a közös, nemzeti tudatosságban gyökerezik és a nemzet javát célzó cselekvésben nyilatkozik. Kétségtelen, hogy ez ma egyik sem eléggé általános. Ahol megvan, ott állandó gondozása és táplálása, ahol pedig fogyatékos, ott erősítése, sőt megalapozása és kifejtése a feladatunk. Mindkét esetben feltétlen követelmény, hogy a nevelés erre a feladatra alkalmas legyen, tehát szervezésében ez legyen az alapgondolat és akik végzik, nemzedékeken át következetesen ebben az irányban folytassák.

E követelmény csak megerősíti azt a régi és sokszor kifejtett felfogást, hogy a nevelés a legtisztábban értett nemzeti politika körébe tartozik. Nyilvánvaló a kettős feladata: nemzetfejlesztés és nemzetvédelem. A mi mostani helyzetünkben a nemzet fejlődésének legközelebbi célja: éppen az egység; a védelemnek pedig éppen ez a feltevése. Megtehetnők, hogy ezzel – mint eddig – a nevelésben ezután se nagyon törődjünk. Ezzel a nemtörődéssel már ma is egyedül vagyunk a világon. Ha azonban a nevelést nemzetnevelésnek fogjuk fel, akkor lehetetlen nem kívánnunk és nem segítenünk, hogy a nevelés valamennyi szerve ezzel a nemzeti tudatossággal dolgozzék

és vezetője a *nemzetté nevelés* gondolata legyen.¹ Igen hihető, hogy a nemzet egységét maga a nevelés nem teremtheti meg, ha az élet többi jelenségei ellene hatnak. De az meg egészen bizonyos, hogy abból az egységből soha sem lesz semmi, ha a nevelés intézményei célul nem tűzik maguk elé és ha tán ellene nem is, de mellette sem dolgoznak. Ezen alapul a nevelésnek a nemzet sorsában való jelentősége s ekként értendő az a tétel, hogy a nemzeti egység végső alapja a köznevelés egysége.

2. Az egység követelése gyakran ütközik abba az ellenvetésbe, hogy a nevelésben a nagy egység nem jó, mert gátat vet a fejlődés szabadságának. Ezt az aggodalmat jogossá teszi az egység fogalmának némely, helytelen alkalmazása, amivel különösen a német «Einheitsschule», «ein Volk – eine Schule» jelszavának hatására a magunk irodalmában is találkozunk. Itt most minden vitatkozás és történeti magyarázat nélkül csupán hivatkozom arra, hogy az egység fogalma a nevelésben mellőzhetetlen, mindenütt alapvető követelményt jelent, a nevelés egysége a sikerének feltétele. Ha a növendéket nézzük, egységesnek kívánjuk egyenként minden ember nevelését, azután valamely közönségét, egy-egy társadalmi osztályét és végül az egész nemzet nevelését. Ha

¹ V. ö. *Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődési politikához* (Budapest, 1912, Benkő Gv. 8° 234 l.) 102. s köv. 1.

meg ennek a feltételeire gondolunk: egységnek kell lennie minden egyes nevelő munkájában az egyes részek (pl. értelmi és erkölcsi nevelés) között, egy-egy intézet munkájában a testület sok tagja között; egy-egy iskolafaj is csak úgy töltheti be a feladatát, ha egység van az egyes intézetek között s végül az egész szervezetben egységnek kell lennie az egyes szervek (iskolafajok és -fokok) között. A fejlődésnek ez mind nem gátja, hanem biztosítéka. Ámbár nem tagadható, hogy annál bonyolultabb a dolog, vagyis annál nehezebb az egység követelményének eleget tenni, minél szélesebb körre alkalmazzuk. Már pedig ha a nevelés egységét a nemzeti egység érdekében követeljük, akkor ez természetesen a nevelésnek mindenik intézményére és minden egyes nevelőre vonatkozik. S éppen ebben van a mentesség a fejlődés szabadságának megkötése ellen: az egésznek az egysége csak úgy lehetséges, ha fokozatosan épül fel; végeredményben tehát az a fő, hogy minden egyes nevelő munkájában meglegyen a szükséges egység s a másokkal való egységre a törekvés.

3. A köznevelés egységét tehát a személyek biztosítják. Ez a nevelés munkájának a természetéből fakad, de korántsem jelenti azt, hogy a szervezet egysége nem fontos.* Csak különbséget

* L. erre nézve *Karmán Mór*, A közoktatás egysége és a tanulmányok szervezete (Budapest, 1911, Eggenberger).

kell tennünk a nevelés külső és belső egysége között. A külső: a szervezet egysége; a belső: a lelki egység. Kétségtelen, hogy bizonyos, a nemzet érdekében nagy jelentőségű nevelésügyi szükségleteinket nem elégíthetjük ki mindaddig, amíg nem lesz a nevelés egész, nagy területét elvi alapon felölelő, tehát egységes köznevelési törvényünk.* Csak ez tudná az egyes iskolafajok összekuszált viszonyait tisztázni, a hézagokat kitölteni, a túlhajtásokat levágni, az iskolát és a nevelés többi tényezőjét egymással szerves kapcsolatba kényszeríteni, a szükségletekhez való folytonos alkalmazkodást lehetővé és kötelességgé tenni. Ez a törvény megcsinálhatná nevelésünk szerveinek azt a hézagatlan egységét, aminek eddig nem lehetett kialakulnia.

Ma azonban nem ez az első feladat. Ily törvény alkotására a mostani idő nem kedvező; ennek az ideje a háború kitörésével egyelőre elmúlt és majd csak a békében kezdődik újra. Ha ez a törvény netalán hamarosan elkészülne is, bizonyos, hogy csak a külső egységet tudná létesíteni. Már pedig a nevelés egysége ugyan csak akkor teljes, ha külső és belső tekintetben egy-

* Bárhonnan indulunk ki, mindenik iskolafaj reformja ezt követeli. V. ö.: *A középiskola gyökeres reformjának előkészítése* (Orsz. Középisk. Tanáregy. Közlöny 1912/3, XLVI. évf.), *A középiskolai reform ügye* (Magyar Paedagogia 1913), *A középiskola átalakítása és a köznevelés* (Az Újság 1913 okt. 19.).

aránt megvan, de a kettő közül mégis csak a belső, a lelki egység a fontosabb. Példa erre a magunk nemzeti állapota: régen törvényben van a nemzeti egység, határaink bennünket valóban összetartanak, s mégis önámítás volna azt hinnünk, hogy ez a törvényes egység jövőnknek elegendő biztosítéka.

A külső egység, ha huzamos ideig igen következetesen alkalmazzák, lassanként, több nemzedék múlva, megteremtheti ugyan a belső egységet, annak bizonyos alakját; a törvénynek többé-kevésbé sikerül elérnie az engedelmességet, sőt mindennél hathatósabb segítsége lehet a belső egység kialakulásának ott, ahol erre a hajlandóság az emberek lelkében anélkül is megvan: de a lelki egység csak a lelkekből fakadhat. Nagyon ismerős a példa: a népoktatási törvény egybefoglalta az elemi iskolát, polgári iskolát, tanítóképzőintézetet, mindezeket közös, közvetlen felügyelet alá állította, azóta ugyancsak erőltettük is ezek együvé tartozását. S az eredmény mégis az, hogy ez a három iskolafaj mindjobban külön válik a szervezetben is, személyzete pedig tökéletesen elkülönült egymástól. Lelki egységet a szervezet nem tudott teremteni. S ott van ennek a megfordítottja: a polgári fiúiskolának a gimnáziumtól, a polgári leányiskolának a felső leányiskolától eltérővé kellett volna kifejlődnie, egyébként a különállásnak nincs értelme; a szervezet szépen el is választja őket. Ez a különbség azon-

ban jórészt csak külső; nem utolsó sorban azért, mert a polgári fiúiskolában kezdetben nagyon sok volt a középiskolai tanár, a polgári leányiskola és a felső leányiskola tanítónőinek a képe-sítése a legutóbbi időkig azonos volt, így sem a célban, sem a módszerben nem tudott igazi, belső sajátosság kialakulni. Így van ez a magánéletben is: a rokoni kötelék összefűz, de barátságot nem létesít; a baráti vonzódás pedig nagy távolságo-kat is kiegyenlít.

4. A nevelésben tehát a belső, lelki egység a lényeges. Ebből már önként következik, hogy ez semmi esetre sem jelenthet egyformaságot (uni-formitást), hanem összhangot (harmóniát). Nem azt kívánjuk, hogy az ország minden pontján csak egyféle iskola legyen, a társadalom mindenik részét egyformán neveljük s mindenik nevelő mindent ugyanazon az egy módon végezzen. Éppen ellenkezően: az egység a sajátos feladatok teljes számbavételét és sajátos módon való, pon-tos teljesítését, a személyes erők kifejezését és fel-használását követeli. Egység csak ott van, ahol több, különböző rész van; nem az oszthatatlant, a legkisebbet értjük itt egységen, hanem a nagy egészet, a részek összefoglalását. A belső egységet nem is lehet másként elgondolnunk, csak úgy, mint egybehangozást, kölcsönös kiegészítést, a sajátos feladatoknak egyetlen végső cél érde-kében való teljesítését, minden részlet-munkában ugyanannak a közös, vezető gondolatnak az ér-

vényesítését. Egy szóval, a belső egység: egyöntetőség.

A nevelés történetében ennek az egységnek a szükséges voltát már sokszor felismerték, de rendszeren igen veszedelmes úton igyekeztek megvalósítani: szabályozással. Egészen érthető' gondolat: tárgyi biztosítékot kerestek arra, hogy az egyének egy irányban dolgozzanak. Ebből fakadt nagyon sok alapos és aprólékos iskolai rendszabály (pl. a jezsuitáké), a módszer csalhatatlanságában való hit (Ratke, de Pestalozzi is, meg a Ziller iskolája), s természetesen mindenféle eltérés iránt való türelmetlenség (példa erre Apáczai Cseri Jánosnak, Tolnai Jánosnak és több más protestáns tanárnak az esete). Nem szorul bizonyításra, hogy szabályzatokkal csak egyformaságot, legfeljebb külső rendet lehet teremteni. Azt nem is nehéz, mert aki ismeri az ellenőrzés szempontjait, oktanalan volna, ha azokhoz nem alkalmazkodnék, így aztán a szabályzat rendszeren csak azt éri el, hogy az emberek gépekké válnak, úrrá válik rajtuk és általok a magában véve lelketlen §, mert lassanként elvész szemök elől a cél, kivész belőlök a vezető gondolat. Az iskolai reformok története sok tanulságot nyújt afelől: mennyi jóakarató szabályozásnak lett kelletlen eredménye, mivel a hatás soha sem azon az elven fordul meg, amelyet a szabály kifejez, hanem mindig azokon a személyeken, akik alkalmazzák.

5. Az egység létesítése tehát nem a külsőn,

a szabályozáson kezdődik, hanem az egység lelki elemein. Azokat kell a nevelőkben megteremteni, hogy a nevelés egyöntetű lehessen.

Egység azok munkájában lehet, akik *közös célt* látnak magok előtt, akiket ugyanaz a gondolat vezet. Ennek csak belőlről lehet fakadnia. A közös cél felismerésének forrása: a *közös, nemzeti tudatosság*, vagyis a nemzet helyzetének és az ebből a részekre háramló feladatoknak ismerete. A lelki életben soha sem jelentkezik egyedül az ismereti elem, itt is együtt jár vele érzelmi elem is: a nemzeti tudatossággal párhuzamosan fejlődik *az összetartozás érzése*. Ez az érzés, meg az *egymásra utaltság* felismerése kölcsönösen segítik egymás kialakulását. S ugyanebből a gyökérből nő ki az egység erkölcsi vonása is: a közös sorsért, *a nemzet jövőjéért való személyes felelősség érzése*, ami az embert cselekvésre indítja. Ezen a ponton jelenik meg előttünk a nevelés egységének még egy, nevezetes feltétele; *a nevelés nemzeti jelentőségéről való meggyőződés*. Mivel pedig a nevelés köre igen nagy és kinek-kinek a maga helyét kell jól betöltenie: evégre szükséges ismernie *a nevelés egyes tényezőinek egymással való kölcsönös vonatkozását*, *átértenie a maga külön feladatának az egészszel való kapcsolatát és egyetemes értékét*.* Ezek az

* E követelmények a nevelői személyiség jellemvonásait is mutatják, ámbár nem foglalják magokban valamennyit.

elemek szabják meg az akarás irányát és így haladnak a külön-külön dolgozók a közös cél felé, annak érdekében, az egyetemes jelentőség tudatában végezve sokszor aprólékos és a felsőbb tekintet nélkül bizony nem ritkán unalmassá válható részletmunkát.

A belső egységnek eszerint értelmi, érzelmi és akarati elemei vannak. Mindezek elég bonyolult fejlődés eredményei s természetesen hatása van erre a fejlődésre az egyéneket meghatározó sokféle körülménynek. Ezekkel itt nem foglalkozva, nem kezdek vitát afelől sem, hogy az óhajtott belső egység kialakulásában melyik csoport tagjai az alapvetők. Közönségesen az érzelmi egységet tartják erősebbnek. Ezt csak abban az esetben lehetne elfogadni, ha a logikai érzelemre gondolunk. Ezen az alapon az egység valami nagyon távoli lehetőségnek tetszik, mert nem remélhetjük, hogy a logikai érzelem általános uralmának a korszaka egyhamar elkövetkezzék.* Itt azonban nem mindenkiről van szó, hanem

* A nemzeti egység szempontjából nagy figyelemre volna méltó *Wesselényi Miklós br. fejtegetése: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Lipcse, 1843). Eszerint hazánkban a nemzeti egységet érzelmi alapon nem remélhetjük; itt csak az értelem ereje teremthet és tarthat fenn egyesülést. Λ^r . ö.: *Wesselényi Szózata és a köznevelés* (Az Erdélyi Múzeum-Egyesület zilahi vándorgyűlésének Emlékönyve. Kolozsvár, 1907); *Br. Wesselényi Miklós* (Az elemi népoktatás enciklopédiája III. k., 447–9.1. Budapest, 1915.).

csak a nevelőkről és nem mindenféle lelki állapotról, hanem csak arról, amely sok embert együttes munkára képesít, velők egy célt láttat meg. Ezért nyugodtan merem kimondani, hogy a nevelés belső egységének elemei csak értelmi titon fűződhetnek együvé. Nekünk, mindenféle nevelőknek, nem érzelmi hullámzásokat, hanem lehetőén tisztán látott, értékesnek, mert igaznak felismert eszméket szabad követnünk. Köztünk az egységet *a közös tárgyú gondolkodás* létesítheti.

Vajjon remélhetjük-e, hogy ezen az egyedül lehetséges úton a köznevelés valamennyi tényezőjének a munkája egységessé válják?

6. Ennek a lehetőségében könnyű kételkednünk, mert igen sokféle tényező van. A mai idők ugyanis megerősítik azt a felfogást is, hogy mihelyt a nevelést a nemzeti jövő szempontjából nézzük, nem szabad csupán az iskolára gondolnunk, hanem a társadalomnak mindenik alakulatára és aa állami életnek minden olyan intézményére, amely a polgárookra bármilyen irányban állandóan hat, tehát szükségképpen alakítja érzületöket, gondolkodásukat. Ezeket bajos teljesen felsorolni és ellenőrizni, de annál szükségesebb meglátni és számon tartani minél többet. Valamennyi ilyen tényezőnek összefoglalását, az erre való törekvést fejezi ki a *köznevelés* szava. így ennek a köre sokkal tágabb annál, ahogyan rendszeren a nevelés fogalmát érteni szokták, hiszen

legtöbbször csak az általános célú iskolákra, sőt ezek közül is leginkább a gimnáziumra, legfeljebb még a népiskolára gondolnak. Mindenki a magáéra. Az egymásét nem is igen ismerjük. A köznevelésnek ezt a tágabb értelmezését kívánja az iskola fogalmának történeti kialakulása is: ami a fejlődés rendjén iskolai feladatul kialakult, mindazt sem maga egyik iskolafaj, sem maga az iskolaszervezet nem teljesítheti, hanem csak az iskolák, meg a nem szervezett nevelők s a közéletnek más célra szervezett, de nevelő hatású szervei együtt.

Az így értett köznevelés tényezőit két nagy csoportban látjuk, aszerint, hogy az emberekkel határozott céllal foglalkoznak-e, avagy a hatásuk inkább öntudatlan és rendszertelen. Az öntudatlanul nevelő tényezőket nem részletezem, mert ezeket sem külsőleg szervezni, sem közöttük belső egységet létesíteni tervszerű munkával úgy sem lehet. Ide sorolom első sorban a hírlapirodalmat, ez a háború kitörése óta nagyon örvendetesen közeledett nemzetnevelő hivatásának tudatosságához, s ide tartozik a politikai élet (községi, megyei, országos közélet), ennek rendkívül nagy hatása volt népünk lelki alakulásának szomorú tüneteire. Harmadik e sorban a család, mint nevelő. A köznevelésben ezeket igen nagy figyelem illeti. De hogy ezek a tényezők miként alakulnak s a nemzeti egység kialakításában mennyire válnak tudatos együttthatókká: éppen

azon fordul meg, mennyire tudnak egységesen hatni a köznevelés szervezett tényezői.

Ezek magok is sokfélék:

I. A hivatásos, a nemzetnek felelős nevelők:

1. az általánosan művelő intézmények (kisdudóvó, elemi iskola, polgári iskola, középiskola, felső leányiskola);

2. a tudományos tanulmányozás helyei s az ú. n. főiskolai pályákra előkészítő intézmények (egyetem, műegyetem, más főiskolák);

3. mindenféle szakiskolák;

4. az ú. n. szabadoktatás és általában a továbbképzés intézményei.

II. A magoknak felelős nevelők: az egyházak.

III. A közvetlenül nem nevelésre hivatott, a nevelés szempontjából felelőtlen nevelők:

1. az igazságszolgáltatás (az egész és nem csupán a fiatalok bírósága);

2. a közigazgatás (mindenik ága; különösen a közrend fentartása, a jegyzői intézmény, a közegészségügyi közigazgatás);

3. a katonaság (katonaiskolák, az általános hadkötelezettség, fegyvergyakorlatok).

Bőven lehetne még szaporítani ezt a felsorolást, ide véve pl. a postát, a közlekedés intézményeit, de ennyi is jelzi: mit kell érteni köznevelésen.

Ezek a tényezők ma korántsem nevelnek mind tudatosan, még kevésbé egységesen. De mégis mindezek valamennyien nevelik az ország lakossá-

gát s részesek ennek erkölcsi minőségében, munkaképességében, nemzeti tudatosságának gyengeségében. Köztük nemcsak különbségek, hanem ellentétek is esőtől vannak. Nagyon különböző egyes részeknek a közvetlen feladata (pl. a szakoktatás és az igazságszolgáltatás), igen eltérő a személyzet gondolköre és műveltsége (pl. az egyetemi tanár és a községi jegyző), egészen más azok köre is, akikre a szándékos vagy a tervtelen nevelés vonatkozik (pl. a kiseddóvóban meg a rendőrbíróságon). Világos tehát, hogy a sokféle munkában belső egységet máról holnapra nem teremthetünk. De neki fognunk nagyon szükséges. És csak az nem látja, aki nem akarja, hogy az egység elemei ezek közül mindenik rész embereinek lelkében ott vannak, már t. i. azok lelkében, akik a maguk pályáján hivatással működnek. Az ilyenekben csak fel kell ébreszteni a nevelés gondolatát, csak a nemzet sorsára kell munkájokat vonatkoztatnunk s a belső egység kialakulásához egy lépéssel már is közelebb jutottunk.

7. Az út azonban addig nagyon hosszú, mert akadály sok van. Erősek pl. a társadalmi és felekezeti ellentétek. Ezek minden nép körében megvannak. A magyar nevelés belső egységét azonban egyéb körülmények is nehezé teszik. Ha a német beszél nemzeti egységről – mint most annyiszor – meg német nevelésről, aminek az erejével és következettségével elégedetlenek.

az egészen tiszta dolog, minden német egyformán értheti. Ha ott van szó az állami élet szerveiről, ámbár annyi német állam van, mégis természetes, hogy azok a szervek a nagy német egységet szolgálják. S ugyanezért a nemzeti tudatosság mindenféle németben igen erős, abból tehát az általános nevelői gondolkodás bőséggel tud táplálkozni. A mi helyzetünk azonban épen ebben a három tekintetben a németekénél és sok más nemzeténél súlyosabb.

Nekünk, ha nemzeti egységről beszélünk, nem lehet csak a magyarság egységére gondolnunk, mert itt nem vagyunk magunk. S az országban levő vezető helyzetünk miatt a magyar nevelés belső egységén nem szabad csak a magyarság nevelését értenünk, hanem valamennyiünk lelki egységét keli óhajtánunk és munkálnunk. Ez nem csak azért nehéz, mert az ilyen belső egyesülés útjait mindkét oldalról igen kevesen keresik, hanem kivált azért, mert ha csak a magunk részéről történik, akkor a magunk sajátos nevelési feladatait könnyen szem elől téveszthetjük. Már pedig a magyarság a saját erejének igazi kifejtéséről le nem mondhat.

S a másik tekintetben: állami kapcsolatunkból az következik, hogy egyik felelőtlen, de nagyon erős nevelőnk, a katonaság, csak kis mértékben szolgálja a mi nevelésünk nemzeti célját. Ezzel aztán nagy hézag marad a polgárság lelkében vagy zavar keletkezik. Ennek a következ-

ményeit, nemzeti életünkre való hatását – párt-politikai szempontok nélkül! – érdemes volna apróra megvizsgálnunk. A háború után nem is lehet ezt mellőznünk; ma korán volna, mert nagy alakulás folyik most a lelkekben, de nem tudjuk, mi lesz az eredménye.

Ez a kettő: soknyelvűségünk és állami helyzetünk okozza, hogy a teljes nemzeti tudatosság mi bennünk magától, a jól rendezett polgári élet természetes következtéseként ki nem alakulhat, nem is lehet tehát forrása a nevelői gondolkodás terjedésének. Minthogy pedig ezt a hiányt eddig tervszerűen pótolni nem igyekeztünk: nem csoda, hogy itt a személyes munka végzésében nem a nemzeti érdek a legfőbb irányító s azt sem látjuk kötelességünknek, hogy másokat erre a felfogásra vezessünk. Ebben az állapotban bűnös nevelési irodalmunk is: egyes, önálló gondolkodókat leszámítva idegenből táplálkozik, az itthoni feladatokkal nem törődik, nem ezek megfontolásából származó gondolatokat terjeszt tovább és ezzel a belső egység kialakulását szintén megnehezíti. Az itthoni feladatok körül inkább lehetne a közgondolkodást csoportosítani, a nagy közönségét is. Nem mondom, hogy ez az állapot szándékos; dehogyan is az! Éppen az a bűn, hogy nevelési irodalmunkból minden igazi tudatosság hiányzik. Csak így történhetik meg, hogy továbbfejtegetésre és alkalmazásra érdemes gondolatok észrevétlenül maradnak.

Nevelésünknek egészen sajátos nehézségű a magyar nép lelkülete is. Sok más között például az a becsületes, de sokszor káros nehézség, amely színmagyar vidékeinken annyi jó-akarátú embernek állított művelődési törekvései elé akadályokat és szegte szárnyát örökre. Meg az a veszedelmes szalmaláng, amit mind jól ismerünk s mégsem szegültünk ellene. Talán mert annyira általános, hogy mindnyájunkban megvan. Semmivel nem töröttünk eddig, ami népünk lelki alkatának ismeretéből nevelési feladatul következik;* engedték, hogy számos vidéki tanító, tanár, pap, orvos, tisztviselő népművelő szándéka magános szándék maradjon és helyi kicsinyességeken megtörjék. Tehát az egységre való iparkodás helyett engedtünk elveszni törekvéseket és embereket, akik a magok kisebb-nagyobb körében ezemöket a legnagyobb egységre függesztve, a nemzeti feladat eszméjével dolgoztak. Ezen a nagy bajon újabban segít bizonyos irányban a Szabadoktatási Tanács, de ez még nem változtat azon, hogy az itt érintett körülményben a mi nevelésünk belső egységesülésének akadályát lássuk.

* A nevelés akkor nemzeti, ha a nép jelleméhez is alkalmazkodik. L.: *Schneller István*, A nemzeti nevelésről (Athenaeum 1902). V. ö.: *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* (Budapest, 1904, Stark F. biz., n. 8° 271.). III. rész, 2. fejj.: A nevelés magyar nemzeti iránya, 253–269. 11. és *Magyar vonások nevelésünkben* (Budapest, 1906).

A helyzet már azzal is javult, ha mindezt a külön nehézségünket elismerjük. Ezek utat mutatnak és főként arra ösztönözhetnek, hogy tenni-
valóinkat ne idegen mintákról nézzük le, hanem a magunk állapotából okuljunk, ha megfigyeljük is a külföldi tanulságokat, és ne féljünk attól, ha nincs is még a tervünkhöz hasonló egyebütt. A helyzetünkhöz hasonló sincs!

8. Ily természetű megfontolások segíthetnek bennünket tenni-
valóink részletes megállapításához.* Az előadott töredékes alaphoz néhány, szintén csak vázlatos javaslatot fűzök arra vonatkozóan: miként volna lehetséges a köznevelés belső egységének kialakulását mindenik tényezőben elősegítenünk. Az előzők értelmében a kérdésnek ez a helyes fogalmazása: mit tehetünk arra, hogy a belső egységre való hajlandóság minden tényezőben meglegyen? Önként érthető, hogy első a köznevelés középponti tényezője, az iskola vagyis a hivatásos nevelők belső egysége. Ezzel párhuzamosan, de mégis külön tárgya a gondoskodásnak: az iskolai nevelés meg a ma öntudatlan nevelő tényezők között szükséges egység. Ezekből magától alakul ki a nevelői gondolkodás terjedésében várható eredmény.

* A nevelés egész szervezetére vonatkozó tenni-
valókra nézve 1. az 1. alatt id. m. (*Nemzetnevelés*)
II. rész, 3. fej.: A nemzetnevelés feltételei és tenni-
valók a szervezés előkészítésére, 189-225. 11.

A hivatásos nevelők belső egységét a pályájukra való előkészítés alapozhatja meg. Ebben a vonatkozásban ki kell hagynunk a főiskolákat, mert azok részére nincsen semmiféle rendszeres tanárképzés, a tanárok nevelői minőségéről való gondoskodás.

A többire nézve közvetlenül kínálkozik az a gondolat, hogyha ily egységes munkát kívánunk tolok, neveljünk minden nevelőt együtt. Arról nem szólok bővebben, hogy ezt semmiféle állam sem csinálná meg anyagi következményei miatt; hanem azt tartom döntő ellenérvnek, hogy ez a nevelés szempontjából helytelen is volna. Az egyes intézmények sajátos feladatai tanítóik sajátos előkészítését teszik szükségessé. A különböző fokokon a sok azonos nevelői tulajdonságon kívül sok, egészen eltérő személyes tulajdonság, különböző készségek, más-más terjedelmű szakismeretek szükségesek. Óvónők és középiskolai tanárok, nyelvészek és ipari szakiskolai művezetők képzését nem lehet együtt végezni.

Igenis lehet és szükséges azonban bizonyos tanulmányok egyöntetű megállapítása és bár nem azonos terjedelemben, de azonos szellemben való folytatása. E közös tanulmányok jórészt ma is megvannak, de nem mindenütt s vezető szempontjaik nem domborodnak ki.

Az óvónő-, tanító- és tanárképzés menetét úgy kell megállapítani, hogy mindenik fok nevelője és mindenik szaktárgy tanítója indítást nyerhes-

sen a mainál határozottabban *nemzeti tudatos-
ság* kifejlődésére. Ennek eszköze első sorban a földrajz és a történelem; ezek együtt megadják a múltnak és a nemzeti élet feltételeinek, a politikai és gazdasági fejlődés lehető útjainak ismeretét. Az óvónő- és a tanítóképző-intézetekben e tárgyakat mindenki tanulja, itt tehát csak megfelelő irányítás kell. A többi, szaktanítást folytató intézetek tanítói azonban eddig – ha csak éppen szakjok nem volt – előkészülésük alatt ilyesmivel nem foglalkoztak. A középfokú iskolák tanulmányi anyaga pedig ez idő szerint nem ilyen célzatú.

A mainál több erővel kell segítenünk a hivatásos nevelők körében *a nemzet gondolkodásának, szellemi fejlődésének megismerését*, hogy ebbe a fejlődési folyamatba önkéntelenül is, de lehetőén minél tudatosabban bele illeszkedjenek. Ezt kell céloznia első helyen az irodalom ismeretetésének. Akiknek nem szaktanulmányuk az irodalom, azoknak főként azokat az írókat kell megismerniük, akik az emberi és nemzeti élet nagy kérdéseivel foglalkoztak. Így ez egyúttal filozófiai bevezetés is lenne. Teljesen kihasználatlan e tekintetben egész irodalmunk s nem igen történik semmi arra nézve, hogy pl. Széchenyi, Eötvös, Wesselényi, a régebbiek közül Bessenyei, Kármán József, Teleki László (a Buzgó Esdeklések!), sőt Zrínyi szelleme a nemzeti erő kifejtése érdekében ifjúságunk nevelőinek lelkét

megtermékenyítse. Az ilyen értelmű fejtegetéseknek alig volt eredménye, holott ennél egyszerűbb követelménye a nemzeti életnek nem is lehet. Nem elég a költészet történetét ismerniök tanítóinknak s mert mindent nem lehet ismerniök, az az első, ami több tanulsággal jár éppen a nevelők számára. Ma az irodalom-tanításnak ez a szempontja csak elvétve, ha érvényesül; a magyar gondolkodás fejlődését összefoglalóan nem olvashatják. Ezenkívül pedig arra is szükség volna, hogy a hazában lakó minden nemzeti-ség szellemi fejlődését is megismertessük. S mind-ebben feltétlenül a legújabb korig kellene a különböző fokú tanítóságnak tájékozottnak lennie. A neveléstudományi tanulmányoktól mindenik fokon azt kell megkívánunk, hogy azt ismertessék: mi a hatása a nevelésnek a nemzet sorsára, mely módon lehet ezt a hatást a legjobban kifejtenünk. E szempontból nézve, a nevelői gondolkodás: *a nemzeti jövő biztosítékain való gondolkodás*:* a módszer kérdései a biztosítás módjaira vonatkoznak és így mindenféle egyoldalúságtól megszabadulhatnak. Természetes, hogy amiként nem mindenki tudósa az irodalomnak, földrajznak, történelemnek, nem lehet mindenki elméleti paedagogus sem, de minden tanító ember gondolkodása tartozik paedagogiai irányú lenni.

* V. ö.: *Pedagógia és politika* (Orsz. Középkisk. Tanáregy. Közlöny, 1911/2. XLV. évf.).

Ma nagyon kevésé az. Nagy nyereség lenne, ha sikerülne a neveléstörténeti tájékozódást magyar neveléstörténeti alapra állítanunk, ha az egész nevelői gondolkodást a magyar nevelési irodalom alapos felhasználásával fejlesztenek.* Ez a mainál jobban megéreztetné, hogy a nevelésen gondolkodva, igazán jövőnkön gondolkodunk. A paedagogiai tanulmányok rendjén könnyű megismerni a nevelés egyes szerveinek egymással való kapcsolatait és a magunk helyének az egészben való külön feladatát. E célra azonban nem elég a mai szervezattan tanítása, hanem a történeti, földrajzi, irodalmi és paedagogiai alapon művelődési politikai bevezetésre van szükség.** Pl. Eötvös nevelésügyi beszédei s az első miniszteri jelentés fonalán a magyar művelődési politika alakulását és mai feladatait is meg kellene ismertetni.

Ilyen tanulmányok – nem nagy terjedelemben, hanem világos összefoglalásokban, a forrásokra való utalásokkal – nagyon sokat tennének a belső egység kialakulására: elősegítenék

* V. ö.: *A magyar nevelés történetének jelentősége* (Magyar Paedagogia, 1905.).

** Nem ebben a vonatkozásban, de rokon gondolattal javasolta *Waldapfel János*, hogy a műgyetem közgazdasági szakosztályában a kultúrpolitika előadásáról gondoskodjanak (Közműveltség, 1914, 1. évf. 1-2. sz. 154. 1.).

azonos, tárgyias gondolatok és rokon érzelmek keletkezését, a nemzeti és személyes élet feladatainak felismerését, ugyanazokon a kérdéseken való gondolkodásra indítanának s ezzel lehetővé tennék egymás megértését, a közös munkát. E tanulmányokat a különböző fokú tanítóképzésbe más-más módon lehet beiktatni. Mindenesetre szükséges, hogy megfelelő kézikönyvek a magánhasználatra is készüljenek, a ma is figyelmet érdemlő írók műveit nagyon olcsó és jó kiadások terjesszék. A célt nézve, ennek költségére kell pénznek lennie.

Ezek sem nehezen valósítható gondolatok, de még könnyebb volna a továbbképzés útján gondoskodnunk a kívánt hatásokról. Ennek legegyszerűbb módja a szünidei tanfolyamok szaporítása és a tanítás módszerének kérdésein kívül éppen a közös nemzeti tudatosságnak, a köznevelés belső egységének szolgálatába való állítása. Az ország különböző pontjain, egy-egy helyen egy időben kellene tartani többféle iskolafaj emberei számára továbbképző tanfolyamokat, ezek hallgatóit összevonni bizonyos általános érdekű tárgyak vagy általános hatást érdemlő emberek óráin s tervszerűen alkalmat adni a köznevelés kérdéseinek megvitatására oly módon, hogy a megbízott előadó vetné fel a kérdést és az előadás csak a megbeszélés összefoglalása és az eredmények rendszeres megvilágítása lenne. Ily módon nemcsak közelebb jutna az előadó a hall-

gatokhoz, hanem sok felvilágosítást is nyerhetne beszédeikből az egyes vidékeken levő sajátos viszonyokról, a különféle iskolák emberei pedig megismernék egymás gondolkörét. Most az előadó legtöbbször nagyvárosi ember, aki a falusi tanító, kisvárosi tanár életviszonyait nem ismeri, nem is tud tehát a lelkökhöz közel jutni. A hallgatók pedig közvetlen érintkezésre vágnak, de erre alig van módjuk. Ezért tartom szükségesnek a jelzett módosítást. Kezdetben lehetne sok nehézség, de fokozatosan megérezné az egész iskola, hogy ezen az úton egymáshoz közelebb jutunk. Ilyen tanfolyam sok kellene. Nagyon fontos, hogy a férfiaké és a nőké együtt legyen. A nőtanítók száma eddig is nagy volt, a mostani sok veszteség (igen sok tanító és tanár hull el) még jobban megnöveli jelentőségüket. Eddig is volt már polgári fiúiskolában is itt-ott nő-tanító, a háború után bizonyosan szükség lesz rájuk sokfelé. Komolyan gondolni kell arra, hogy a nevelés feladatairól való gondolkodásban a két nem között minél teljesebb egységet teremtsünk. Az amerikai példa figyelmeztet, hogy ne várjuk meg, amíg a nő-tanítók nagy száma miatt a nevelés eredményei aggodalmat keltenek (elnőiesedés), hanem vegyük elejét. Különösen erre int az a körülmény, hogy a lelkes, nevelőnek való nőkn kívül sok olyan is van e pályán, akinek ez a foglalkozás csak szükségben segítő, kényszeredve végzett munka. Különben általában nagyon meg-

növekedik most a nőnevelés nemzeti jelentősége» hiszen – bármint lesz is – a családtól kell várunk belső megújulásunkat.

A népnevelésre nézve igen üdvös lenne, ha az 1-2 éves fiatal tanítókat rövidebb időre (pár hétre) berendelnék oda, ahol végeztek. Oly fiatalon jutnak az oklevélhez, hogy akkor nem lehet bennük teljes még a feladataik ismerete sem. Az első évek temérdek tanulsága nagyot változtat rajtuk, fogékonnyá teszi addig nem értett dolgok iránt is, ezért nagy hatása lenne a volt tanárokkal való, most már inkább kartársi érintkezésnek. A berendelés idejében valamely otthonában felmerült kérdést tanulmányozna a tanárok segítségével, a IV. évesekkel együtt részt venne azok paedagogiai óráin, a gyakorló-iskolában, külön ily célú órákon a tapasztalatait tanárával és az ifjakkal megbeszelné. Ezzel háromszorosan erősítenők a belső egységet: szorosabb lenne a kapocs a tanítóképzők tanárai és volt tanítványai között, a működése kezdetén annyiféle nehézséggel találkozó fiatal embernek volna kire támaszkodnia, a képesítés előtt állók pedig előre tájékozódának így sokféle gyakorlati kérdéstről. Itt is eltelnék pár év, amíg ennek az intézménynek a nehézségei eloszlanának, de ennek a haszna is nagy lehetne.

A belső egység érdekében fontos kérdés: a tanulmányi felügyelet. Erre nézve csak azt hangoztatom: lenniök kell olyan felügyelőknak, akik

az országban mindenfelé, mindenik iskolafajban megfordulnak, az iskola belső életét (de azt az egész s nem csupán a tanítást) figyelik, az egész köznevelést a legmagasabb nézőpontról tudják áttekinteni s mindenütt azonos szellemű irányításokkal szolgálnak, így saját személyökkel az általok látogatott, iskolákban az egység szálait fonogatják. Ebben az irányban az Orsz. Közoktatási Tanács iskolalátogatásai ma is sokat tesznek; ezzel a vezető gondolattal könnyen lehetne ezt az intézményt általánosabb hatásúvá tenni. Módot kellene találni arra is, hogy a ma annyiféle Tanács között megoszló köznevelésnek ne csak egy-egy részletét lássák az ilyen kiküldöttek.

Nagy feladata van a belső egység megteremtése érdekében az időszaki sajtónak.* A paedagogiai folyóiratok közül főként a Magyar Paedagogia tartozik erre törekedni, de anyagi ereje fogyatékos. Ezt a célt szolgálja a Néptanítók Lapja, amelyet a minisztérium a középiskoláknak is megküld. Ma azonban nagyot ártnak a megyei tanügyi lapok azzal, hogy az általánosabb érdekű lapoktól elvonják a figyelmet. Ezeknek éppen az egységet kellene szolgálniok, de nem azzal, hogy ugyanazokról a tárgyakról közölnek cikkeket, mint a nagyobb lapok, hanem azzal, hogy

* L.: *Tanügyi lapjaink és a köznevelés* (Néptanítók Lapja, 1913, 2 számban).

a maguk területének sajátos feladatait fejtegetik egyetemes szempontokból. A magyar nevelés kialakulásának nevezetes feltétele az ilyen értelmű közreműködés: egy-egy megye vagy tájék nevelésügyének rendszeres tárgyalása.* Szükséges volna a megyei tanítógyűléseknek ily irányú szervezése, általános nevelésügyi értekezletté váló átalakítása, az egyetemes gyűlések, a köznevelés egész területére kiterjedő országos értekezlettek rendszeresítése (nem a sokadalom, hanem a tárgyalás a fő). Fontos feladata van e téren a Magyar Paedagogiai Társaságnak; ennek a független, tudományos célzatú társaságnak, lehetne legfőbb irányítónak lennie. Fejlődése során egyre nagyobb feladatokat teljesíthetne ilyen országos kérdésekben is az Orsz. Paedagogiai Könyvtár és Tanszer-múzeum.

Az egységes köznevelés szempontjából mellőzhetetlen követelmény az iskola embereinek és a legfőbb vezetőnek, a minisztériumnak a belső egysége. Ennek teljes megvalósítása jórészt szervezeti kérdés, ma valósíthatatlan feltételei vannak (külön nevelésügyi minisztérium, mindenféle nevelésügyi kérdésnek és intézménynek ide utalása stb.). Azonban az egész nevelésügy egységes és következetes igazgatása érdekében szükséges gondoskodni a magyar neveléstörténet és ebben

* L.: *Kolozsmegyei pedagógia* (Család és Iskola Kolozsvár, 1912, 1. cz.).

művelődési politikánk történetének hiteles adatok nyomán való megírásáról. Ez a feladat egyszerűen megoldható és mellőzhetetlen feltétele a nemzet belső fejlesztésében való folytonosságnak. Ilyen műre szükségök van azoknak, akik vezető állásokban nem személyektől, hanem személyes tanulmányaikból kívánának útbaigazítást szerezni, akik az országgyűlésen a felmerülő ilyenfajta kérdéseket nem akarják pusztán tanulókori emlékeik hatása alatt Ítélni meg. A kormányzók és a nevelők kölcsönös megértését, a nevelés ügyének egyetemes nemzeti ügyként való, általánosabb felismerését segítné elő ez a munka, amelyet nem szabad és viszonyaink között nem is lehet személyes vállalkozástól várnunk, hanem az államnak vagy a Magyar Tudományos Akadémiának kellene róla gondoskodnia.*

Az iskolai nevelők és a nevelés többi tényezőinek belső egységét is határozott intézkedésekkel kell elősegíteni. Akik nem nevelők, azoktól olyan mértékű külön tanulmányokat nem kívánhatunk, de a mai teljes gondolatnélküliségben sem nyugodhatunk meg. Kétféle tájékoztatásban mindenik életpálya jelöltjeinek részesülniük kell: 1. az illető foglalkozás jelentőségéről, az ahhoz fűződő általános érdekekről és a nemzet állapótából következő közvetlen feladatairól tudnia kell mindenkinek s nem lehet várnunk, hogy csak

* Erre nézve is 1. *Nemzetnevelés* 215. s köv. 1.

az «élet» tanítsa meg őket, mert az sok időbe kerül s a figyelmet legalább is rá kell irányítanunk ezekre a kérdésekre; 2. ezekhez kapcsolódják az illető munkakör nevelő hatásáról való fejtegetés. E kettőből alakulhat ki az egyes foglalkozások nemzeti tudatossága, megindulhat a nevelői gondolkodás, aminek az önálló működés közben nem nehéz nevelői tudatossággá és felelősségérzéssé fejlődnie. E célból mindenik főiskolán, sőt az egyszerűbb életpályákra képző intézményekben is, a képesítés előtt összefoglaló előadásokra van szükség: beleállítva az egyes munkaköröket a nemzeti politika világításába, adni kellene útbaigazítást azok kölcsönös hatásának felismerésére; lélektani tájékoztatást arról, hogyan hat mindenki a vele érintkezőkre; etikai irányítást arra, hogy a hatást a nemzeti jövő érdekében kifejtjenie minden embernek kötelessége; sőt paedagogiai útmutatás is kívánatos ennek módjára nézve. Másutt már vannak ilyen célú művek (egy-egy foglalkozások etikája), nekünk is van elég emberünk, aki ilyen irányú tanításra szellemileg is, erkölcsileg is jogosult. A nemzet mai helyzete követeli, hogy ezeket a felvilágosításokat ne' halogassuk. Tudjuk, milyen nagy hatása van egy-egy hatalmaskodó hivatalnok gorombaságának, egy-egy orvos lelkiismeretlenségének, ügyvédek kapzsiságának, katonatisztek kegyetlenségének, kereskedők csalásainak és eféléknek az egyének és ezeken át néha egész

vidékek lelki alakulására, társadalmi osztályok kölcsönös viszonyára. Politikai és gazdasági nagy kérdéseket nem lehet ugyan pusztán a személyek megváltoztatásával elintézni, de akkor sem, ha az emberek minőségével nem törődünk. Az igazában, emberi érzésében megbántott ember nem az egyének ostobaságát vagy rosszságát, hanem «a rendszer» vagy «az urak» lelketlenségét látja mindenben; ha meg nem-magyarral bánik rosszul egy magyar, az egész magyarságra hárul belőle gyűlölet. Ezért a fölszámlálhatatlan, sok «apróságért» sok ártatlannak és jóakarátának is szenvednie kell, így mélyülnek aztán az ellentétek! Ezen változtathatna a javasolt rendelkezés.

A pályáján tudatosan dolgozó embernek nem sok hiányzik arra, hogy megértse és szándékosan támogassa a magáéval közös célúnak fölismert iskolai nevelést. Az a hírhedt mondás, hogy az iskola és az élet idegen egymástól, nem egyedül az iskola hibájából igaz, hanem jórészt azért, mert az iskola nemzetnevelő föladatát általában nagyon kevesen értik: a nemzeti felelősségérzés az iskolában is sokakból, azonkívül pedig a legtöbb emberből hiányzik. A javasolt, «pályára vezető» előadások ezen is nagyot segítenének, mert fölismertetnék azt a valóságot, hogy a sokféle életpályán valami módon mindenki nevel: az orvos nemcsak gyógyít, hanem az egészséges életre tanít és ezzel a nemzet erejét növeli; a

tisztviselők elintézik ügyeinket, de ezzel állampolgári nevelést is folytatnak, mert a renddel, állami szervezettel megismertetnek; a községi jegyző teljesíti a törvény rendelkezéseit, de ezzel, ennek a módjával az állami, nemzeti összetartozás érzését erősíti vagy lohasztja, népéről való gondoskodásával a bizalmat és a vezetés módjával a nép tudatosságát fokozza vagy rontja; a bíró nemcsak §-t alkalmaz, hanem a társas együttélés föltételeire is figyelmeztet s erkölcsi nevelést folytat. És így a többi is mind nevel, aki csak érintkezik másokkal. Ezt megértetve – hozzájok mért módon – a legegyszerűbb foglalkozások embereivel is, erősítjük az iskolai nevelés hatását, mert így fokozatosan közelednek egymáshoz mindazok, akik voltaképen teljesen összefonódó nemzeti föladatak betöltésére hivatottak.

E tekintetben az egyes főiskolák és tanfolyamok tanárain, a tudomány művelőinek s a gyakorlat tapasztalt munkásainak nemzeti tudatosságán és felelősségérzésén fordul meg a legtöbb. Ezek, ha másként nem, a továbbképzés rendjön (pl. az Orvosképzés című folyóiratban, tisztviselők különféle lapjaiban, egyesületekben) szólhatnak pályatársaikhoz. Legtöbbet természetesen az tesz, akinek egész tanítását ez a szellem hatja át, anélkül, hogy sekélyesen gyakorlativá tenné. A papnevelő-intézetekben, újabban a katonaiskolai tanárok tanfolyamán vannak paedagogia

előadások. Az igazságügyminiszterium a fiatalokorúak bírának és ügyészeinek adatott ilyen bevezető tájékoztatást.* A közigazgatási tanfolyamokon is meg lehetne tenni.

Ha legalább az ú. n. tudományos pályákon nagy számmal dolgoznának ilyen tudatos és a nemzet sorsáért való felelősséget érző, nevelőhatásra törekvő emberek, akkor lassanként magától alakulna tovább az általános nevelői gondolkodás,** eljutna olyan családokba is, ahol az élet jórészt csak utánpótlás, nemcsak a külsőben, hanem a véleményekben is. Minél több ember gondolkodik így, annál közelebb juthatunk ahhoz, hogy az iskolaszervezet az ország mindenik vidékén az ottani szükségletekhez idomulhasson, mert lesz, aki fölismerje ezeket és belső felelőségét érezve, szorgalmazza is a kellő szervezést. Elősegíthetnők ezt a, várva-várt alakulást azzal,

* L.: A fiatalokorúak bírái, ügyészei és a pártfogó tisztviselők részére rendezett továbbképző tanfolyamon tartott előadások I. sorozatában (Budapest, 1914, 303-353. 11.): *Nevelési szempontok az elzúllás ellen irányuló küzdelemben.*

** Az általános nevelői gondolkodás értelmére, jelentőségére és akadályaira nézve I.: *A nevelés sorsa és a szocializmus* (Budapest, 1909, Franklin-t., n. 8° 178 l.) II. rész, 4. fej.: A rendszeres nevelés feltétele: általános nevelői gondolkodás, és ugyanott a III. rész: A nevelői gondolkodás terjedése és a társadalmi mozgalmak.

hogy középfokú iskoláinkat az itt érintett szel-
lemben a nemzeti életnek tudatosabb szolgálá-
sára tennők alkalmasakká. Nagyon óhajtandó,
hogy a most készülő középiskolai reform ezeket
a szükségleteket kielégítse. Akkor remélhetjük,
hogy a szó legtágabb értelmében vett népműve-
lésnek az egész országban megnő a lehetősége,
mert lesznek, akik alapítsanak, fenntartsanak és
irányítsanak helyi közművelődési egyesületeket,
a nemzet jövőjére gondolva állítsák helyre ezek
megromlott hitelét, tisztán látva, hogy a köz-
művelődési egyesület nem hivatal, nem is üzlet,
hanem a köznevelés szerve. így jutunk el Eöt-
vös gondolatainak, az általa elgondolt általános,
a nép lelkéből táplálkozó népnevelésnek a meg-
valósulásához.*

9. Az elmondottakat könnyű a nevelő túlzásá-
nak tekinteni s amit ezektől remélek, hiú ábr-
rándozásnak. De most igen közel van hozzánk
a példa arra, hogy mindebben nincs semmi le-
hetetlenség: lehet valamely nemzet minden gon-
dolkozó tagjának éreznie a felelősséget a közös
jövőért, ott van Németország. Nálunk rendes
körülmények között bizonyára nehéz volna meg-
indítanunk ennek a tervszerű kialakítását, a
köznevelés és ezzel a nemzet egységének cél-

* L.: A vallás- és közokt. miniszter jelentése a
népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben. V. ö.:
Báró Eötvös József művelődési politikája (Polgár-
iskolai Közlöny 1913).

tudatos munkálását. A mostani időkben azonban talán remélhetjük a sikert, ha sokan akarjuk komolyan. Ezzel biztat a nemzeti egységre való széleskörű vágyakozás, a jövőért való általános aggodalom, meg az az igen világos tanulság, hogy a nemzetek fennmaradása a feladataikra való, messzire látó előkészítést követeli. Tudjuk a nevelésből, mennyi fordul meg azon, hogy cselekvésünk számára eltaláljuk a kellő időt. Nem szabad késlekednünk, mert máris mulasztottunk: a belső egységért való, rendszeres tevékenység megindítására mindjárt a háború kitörése után lett volna az igazi «lélektani pillanat». Annak a hatása azonban olyan mély, hogy ma még lehet számítanunk az akkori fogékonyság maradványaira. S az alap éppen ez: az egység jelentősége iránt való fogékonyság.

Ma közvetlenül az a feladat, hogy a háború mostani állapotának megfelelő intézkedéseket tegyünk a közgondolkozás irányítására, a nemzeti önismeret és felelősségérzés fölkeltésére. Erre szolgálhatnak a következő intézkedések:

I. Gondoskodni kellene arról, hogy már megjelent avagy ezután ahoz értékkel íratott dolgozatok a közönség minden rétegében elterjedjenek és így általános fölvilágosítást adjanak egyrészt a világ történetének a háborút megelőző, azt előkészítő és megértető szakaszáról, másrészt az eddigi eseményekről, a bekövetkezett és előre látható gazdasági, egészségügyi tennivalókról;

II. a köznevelés mindenik, szervezett tényezőjének szintén ilyen egységes szempontú, de az illető ágban is otthonos emberektől származó iratokkal útmutatást kell adni arra nézve, hogy a mostani helyzetben és annak ezután lehetséges alakulásában miként kell feladatát teljesítenie (pl. a közigazgatásnak), a nép lelkiállapotához hogyan lehet alkalmazkodnia;

III. ezek alapján, az ország minden részéből gyűjtött adatokra támaszkodva, minél előbb és minél több helyen meg kellene csinálni a javasoltam közös tanfolyamokat a tanítóság-tanárság részére, belevonva a lakosság más, művelt elemeit is, hogy a nemzet jólelkű tagjainak nevelő feladataikra vonatkozó útmutatást adjunk s a tanítókat a következő iskolai évre előkészítsük;

IV. föl kellene szólítani mindenféle országos egyesületet, hogy az egyesületi élet szervei útján – amennyire csak lehet – tartsa ébren az egyes foglalkozások folytatóiban az összetartást és alapos adatgyűjtéssel már most igyekezzék megállapítani az illető munkakörben főként az emberekkel való bánás szempontjából beállott újabb szükségleteket (szomorú útmutatás ezekre nézve a hadisegély veszedelmes hatása a dologkerülésre!);

V. az ország minden részébe való kiküldetések által törekedni kellene a most ugyancsak elhagyatott vidék lelki gondozására is. A főváros és a nagyobb városok e tekintetben eléggé el

vannak látva, de csak a legműveltebb rétegek. Szükséges volna erélyesen nekilátni a legegyszerűbb népnek, az elhagyott falvak lakosainak ilyen egyesítéséhez, a még nagyobb csüggedéstől való megóvásához sa – ki tudja, milyen sorsot hozó – jövő számára lelki erejének fokozásához. Talán van is minderre már rendelkezés. Mindenesetre szükség van több cselekvésre. Minden apró mulasztás a lelki széthullást, minden hátrázott lépés a belső egyesülést segíti elő. A nemzeti egység tartalmát az egyének lelke adja meg, ezért minden egyes ember fontos, mert az egység az egyének lelkében szövődik s egyénről egyénre hat.